

Václav Bělohradský: Společnost nevolnosti – eseje z pozdější doby

Kras, Čeněk

Veröffentlichungsversion / Published Version

Rezension / review

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Kras, Č. (2009). Václav Bělohradský: Společnost nevolnosti – eseje z pozdější doby. [Review of the book *Společnost nevolnosti – eseje z pozdější doby*, by V. Bělohradský]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 45(2), 448-451. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-69126>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer Deposit-Lizenz (Keine Weiterverbreitung - keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Gewährt wird ein nicht exklusives, nicht übertragbares, persönliches und beschränktes Recht auf Nutzung dieses Dokuments. Dieses Dokument ist ausschließlich für den persönlichen, nicht-kommerziellen Gebrauch bestimmt. Auf sämtlichen Kopien dieses Dokuments müssen alle Urheberrechtshinweise und sonstigen Hinweise auf gesetzlichen Schutz beibehalten werden. Sie dürfen dieses Dokument nicht in irgendeiner Weise abändern, noch dürfen Sie dieses Dokument für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, aufführen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Mit der Verwendung dieses Dokuments erkennen Sie die Nutzungsbedingungen an.

Terms of use:

This document is made available under Deposit Licence (No Redistribution - no modifications). We grant a non-exclusive, non-transferable, individual and limited right to using this document. This document is solely intended for your personal, non-commercial use. All of the copies of this documents must retain all copyright information and other information regarding legal protection. You are not allowed to alter this document in any way, to copy it for public or commercial purposes, to exhibit the document in public, to perform, distribute or otherwise use the document in public.

By using this particular document, you accept the above-stated conditions of use.

losti byla éra kolonialismu završena“ (s. 73). Pro Středoevropana žijícího v zemi bez koloniální zkušenosti snad lze zmiňované důsledky poněkud přiblížit možnými analogiemi mezi postsocialistickou/posttotalitní a postkoloniální realitou, například v oblasti tzv. kolonizace mysli. Kromě rozdělení na bývalé kolonizátory a kolonizované představují další z konfliktních momentů dnešního světa globální nerovnosti, které jsou v éře časoprostorové komprese stále viditelnější. Geograf Josef Novotný v kapitole věnované právě problematice společensko-ekonomických nerovností v kontextu globalizace na základě vlastních výpočtů ukazuje, že světová populace nemá ani náhodou nic, co by připomínalo stabilizující střední třídu (65% globálních nerovností jde na vrub nerovnostem mezi zeměmi, 35% pak nerovnostem uvnitř zemí). Závěrečná studie D. Festy pak s pomocí četných příkladů ukazuje na roli současných sociálních hnutí a možnosti a meze jednotlivých sociálních aktérů na (spolu)formování podoby stále globalizovanějšího světa.

Knihu s poněkud rozdílnou úrovní jednotlivých kapitol ocení v první řadě zájemci o sociologii války a globální studia. Potenciál zajímavého využití v seminářích představuje příloha s podrobně zpracovanými náměty seminářních či diplomových prací a referátů (včetně seznamu základní literatury k tématům a uvedení základních inspirativních tezí).

Karel Černý

Václav Bělohradský: *Společnost nevolnosti – eseje z pozdější doby*
Praha, Sociologické nakladatelství 2008,
301 s.

Václava Bělohradského není třeba českým čtenářům dlouze představovat. Jako jednomu z mála filosofů v Čechách se mu podařilo prosadit se ve veřejném prostoru, který je ostatně také leitmotivem jeho poslední

knihy *Společnost nevolnosti*. Své místo na agoře a respekt publika si Bělohradský získal zejména díky neúnavnému vystupování v masových médiích, čehož dokladem je právě i jeho poslední kniha, která se skládá především z mírně přepracovaných novinových úvah, které vyšly v rámci literární přílohy Salonu deníku Právo. Přestože jednotlivé eseje doznaly jistých úprav, zachovaly si srozumitelnost a čtivost, jež kontrastuje s ubíjejícím akademismem soudobých odborných textů, který autor sám v několika pasážích pranýřuje. Bělohradského jazyk je srozumitelný, aniž by to jednotlivým textům ubíralo na hloubce, a zároveň působí vzletně, aniž by tím hutnost textů výrazněji utrpěla. Přestože jsou eseje plnohodnotnou literaturou s vybroušenou stylistikou a místy proloženy svérázným humorem, nepostrádají ani myšlenkovou sevřenost klasických filosofických a sociologických děl. I když se tak autor pohybuje na tenkém ledě popularizace, většinou se mu daří míru lživosti vybalancovat, nicméně v několika pasážích může v mnoha čtenářích vyvolat dojem, že sklouzává do samoúčelné hry se slovy, jež jde na vrub vlastnímu obsahu.

Samotný název *Společnost nevolnosti* může být na první pohled poněkud matoucí, jelikož mu chybí deskriptivní lapidárnost tradičních zkrácených popisů dnešního světa, jako je společnost sítí, informační společnost a podobně. Autor sám to vysvětluje takto: „pocit nevolnosti má ve společnosti pozdní doby mnoho zdrojů. Především (...) závrtná proliferace znaků, obrazů, formulí a promluv, jejímž důsledkem je, že prudce ubylo skutečnosti. Mnoho znaků, málo označovaného, mnoho významů, málo významného, mnoho částí, málo celků, mnoho faktů, málo kontextů...“ (s. 9) Výsledný pocit Bělohradský sumarizuje do věty: „Je mi z toho šoufl“. „Šoufl“ ovšem není podstatným jménem, aby bylo možné současný stav shrnout jako „společnost šouflu“, a proto se nakonec spokojuje se sartróvskou nevolností.

S tímto pocitem pochopitelně souvisí i témata, o kterých Bělohradský ve své poslední knize pojednává. Nadčasový tematický přesah tradičních filosofických či sociologických děl zde ovšem nenajdeme. Gros jeho poslední práce leží spíše v komentování aktuálních událostí, jako je válka v Iráku či globální oteplování. Vždy je ale dokáže precizně zarámovat do širších souvislostí. Na druhou stranu i tento širší kontext je poněkud monotematický a Bělohradský se především drží svých oblíbených témat. Ústředním motivem, ke kterému se neustále vrací, je především globalizace, a jak už bylo řečeno, veřejný prostor. Veřejný prostor organicky vyrůstá z přirozeného světa, ale v průběhu postupující globalizace se stále více propadá do područí moci, peněz a „mediálního žvástu“. Jediným imperativem, který tvoří vztažný rámec současného politického uvažování, je růst Růstu, jenž se kategoricky vnucuje, kolonizuje veřejný prostor a podřizuje si společnost jako celek.

Pluralitně chápané vědomí celku se nicméně podle autorova názoru ze současného uvažování vytrácí a je vytlačováno právě kultem růstu Růstu, který je založen na expertním vědění a efektivnosti jako jediných kritérií adekvátnosti politických opatření i partikulárních činností běžných občanů. Devalvace tradičních osvícenských hodnot souvisí s rozpadem národního státu, jehož hybnou silou byla buržoazie srostlá s daným státem, jež je „morálně i historicky poutána solidaritou, která spojuje společenství národního jazyka“ (s. 195). V rámci národního státu nacházel ekonomický růst své ospravedlnění jak skrze dělbou moci, tak skrze korigování směřování státu prostřednictvím debat ve veřejném prostoru. Politické rozhodování se legitimizovalo v konfliktech mezi různými veřejnými diskurzemi, v nichž hráli vůdčí úlohu zejména intelektuálové. Nicméně v diskusích se angažovali i běžní občané, kteří se rekrutovali především z řad střední třídy jako opory národního státu. Tato veřejná sféra plnila

funkci reflexe probíhajících procesů a mohla vůči státu vznášet své deliberativně prodiskutované požadavky, na jejichž základě stát přijímal adekvátní exekutivní opatření.

Václav Bělohradský sdílí s Habermasem (jenž jeho pojetí veřejné sféry bezesporu značně ovlivnil) tendenci líčit přirozený svět jako svého druhu rustikální idylu. V Bělohradského pojetí veřejné sféry, která z přirozeného světa vychází, je sice patrný určitý posun, přesto se však vtírá otázka, jestli takový veřejný prostor někdy skutečně existoval.

Ať už je odpověď jakákoli, symptomatický pro společnost pozdní doby je podle autora fakt, že globální kapitalismus tento veřejný prostor rozvrací. Lze-li u Bělohradského vystopovat také nějaký pozitivní náznak řešení vzešlé situace, pak spočívá v duchu postmodernismu především v rozvrácení neproblematizovaných a institucionalizovaných promluv, hodnot a priorit (Bělohradský je nazývá otázkami pozadí) a ve snaze nalézat sjednocující a racionálně podložený kompromis dotýkající se základních předpokladů směřování státu. Teprve skrze ospravedlnění ve veřejném prostoru je možné legální opatření považovat také za legitimní. Legitimita nicméně u Bělohradského postupně nabírá trochu jiný směr, než s jakým se bylo možné setkat v jeho starších pracích. Zejména si lze povšimnout, že nyní se již legitimita tak těsně neváže na otázku svědomí každého jednotlivce, jak tomu bylo, zejména pod vlivem Jana Patočky, v jeho předchozích esejích. Legitimitu dnes spíše vnímá jako výsledek racionální diskuse ve veřejné sféře a vazba na subjekt je odsunuta do pozadí. Bytostnou úlohou intelektuálů je tedy nahlížet stávající dění z různých míst a úhlů pohledu a reflektovat aktuálně nerefléktované. Cílem je detekovat „slepé skvrny doby“ a zviditelňovat je na agoře. Snaha o rozvrácení řádu světa, který nepřipouští alternativní výklad, musí ústít v nacházení univerzálnějších hledisek založených na radikální pluralitě podřívající autoreferenční logiku

systemu. V podstatě těchto univerzálnějších hledisek leží ohled na celek a ideje reflektující časově i prostorově širší ohledy, které se nepodřizují čistě instrumentální racionalitě trhu a moci.

Sám autor jde v tomto smyslu příkladem, jak ostatně dokazuje i předkládaný soubor novinových článků. Na druhou stranu je ale možné se ptát, jestli skutečně postihuje slepé skvrny doby. Koneckonců spílat globalizaci dnes patří k dobrému tónu ve všech jen trochu levicových kruzích a jeho antiamerikanismus, který je také momentálně v kurzu, hraničí až s paranoiou, když například píše, že terorismus je jen panák, na kterém se moc trénuje před útokem na angažovanou kulturu. Na jiném místě se ve stejném duchu dozvíme, že „všechny etablované strany systému jsou v epoše globalizované ekonomiky pravcové, všechny prosazují právo na co nejvyšší míru bezohlednosti finančních oligarchií, jejichž zájmy hájí“ (s. 189). Taková prohlášení na druhou stranu podtrhují to, co autor sám tvrdí dále, a sice že „intelektuálové (...) se snaží zvýšit svou hodnotu na trhu tím, že dodávají (...) katastrofické předpovědi a vize, které nakupují politici a média, aby je výhodně využili při hledání masového konsensu“ (s. 188), čímž bezděčně míří do vlastních řad. Poněkud dvojsmyslně pak v tomto duchu zní fráze, že „rozpoutat hon na čarodějnice je nejrychlejší cesta k podlomení dělby moci“ (s. 217).

Bělohradského pravcová rétorika z počátku devadesátých let je tedy ta tam a autor se momentálně upíná spíše k levicovému diskurzu, který „lze obnovit jen tak, že otázku práv Celku udržíme na půdě osvícenského rozumu, že ji nepřenecháme církvim, (...) odborníkům, mystikům, manažerům a vědcům“ (s. 192). Nástrojem k dosažení tohoto cíle je Bělohradskému veřejný prostor jako jediný prostředek, jak čelit diktátu korporací. I v tomto směřování je ale autor poměrně skeptický, neboť sám explicitě podotýká, že v důsledku atrofování národního státu už „starou demokra-

ci uhájit nemůžeme“ (s. 261). Této skepsi chybí nějaký vyvažující, těšitelský moment, a sice promyšlení možností veřejného prostoru v transnacionálním uspořádání světa. Podle Bělohradského se veřejný prostor bytostně váže na národní stát, přitom je ale sympatizantem nejrůznějších global street parties či hnutí Greenpeace, které dokážou, navzdory jeho tvrzením, efektivně fungovat na celoplanetární úrovni.

Bělohradský má bezesporu pravdu v tom, že stará demokracie založená na národních státech a buržoazním veřejném prostoru vzala definitivně za své. To ovšem neznamená, že bychom se neměli pokoušet promyšlet model demokracie v nových souvislostech a nehledat cestu, jak obnovit legitimitu rozhodování na úrovni transnacionální. Bělohradský vidí mezinárodní pole jako vyprázdňený prostor, kde státy již nemají žádné slovo a všemu vládnou nadnárodní korporace hnané imperativem růstu Růstu. Zcela tak pomíjí řadu dalších hráčů, jako například mezinárodní vládní i nevládní organizace, které tento prostor zahušťují v bezprecedentní míře. Stejně tak odmítá vidět změnu zdrojů autority. Rozhodování se již sice neodehrává hierarchicky uvnitř národního státu, ale objevuje se nově v multidimenzionální struktuře na národní, mezinárodní a globální úrovni v rámci flexibilních sítí.

Přímo úměrně s tím, jak se mění rozhodovací kompetence, mění se komunikační prostor. To není samo o sobě žádná tragédie. Koneckonců k dramatickým změnám došlo už se vznikem tištěných novin, které byly jedním z předpokladů vzniku buržoazní veřejnosti a které rovněž koincidovaly s posuny ve zdrojích autority. Dnešní veřejnost zřejmě začíná fungovat na jiných principech, kterým se ale Bělohradský nevěnuje. Je to škoda, protože autor rád pluje proti názorovému proudu. Lpění na tradičním modelu demokracie národních států namísto promyšlení nových možností participace ale notně otupuje ostří jeho kritiky a vede k jakési „fetišizaci státu“.

Nejen kvůli tomu, že většina příspěvků už dříve vyšla v novinách, Bělohorský nijak výrazně nepřekvapí. To ale neznamená, že by jeho modelový čtenář neměl důvod být spokojen. Lze sice polemizovat s předpokladem, že nejlustnější funkcí veřejného prostoru je vytváření „společnosti otřesených“, jak implicitně vyplývá z Bělohorského poslední knihy (ač jde spíše o diskurzivní budování konsenzu), ale ať už je skutečnost jakákoli, můžeme uzavřít tvrzením, že autorovo burcování skutečně nese punc autentické naléhavosti a nutí čtenáře k hlubšímu zamyšlení. K problémům dnešní „pozdní“ doby přistupuje z různých výrokových krajín, postupně je obkresluje, promýšlí a prohlubuje, situuje do nových kontextů a nenechává nikoho na pochybách, že fungující demokracie je bez pluralitního veřejného prostoru, a angažovaných osobností v něm, nemyšlitelná.

Čeněk Kras

Robert Wuthnow: *After the Baby Boomers. How Twenty- and Thirty-somethings Are Shaping the Future of American Religion*

Princeton, Oxford, Princeton University Press 2007, 298 s.

Ačkoli evropští sociologové k tomu jsou spíše skeptičtí, ve Spojených státech v posledních dvaceti, třiceti letech v sociologii náboženství jednoznačně převládla teorie racionální volby (RCT), opírající se o ekonomistickou redukci. Teprve v poslední době se začínají objevovat hlasy volající po alternativních přístupech (srov. dílo N. Ammerman (ed.): *Everyday Religion. Observing Modern Religious Lives*. Oxford, New York: Oxford University Press 2007, recenzované v *SČ/CSR* 44, 2008, 1: 219–222), málokdo si však stran RCT dovolil tak kategorický soud, jako že jde o „jednu z nejsmutnějších tendencí v literatuře, věnující se současné americké religiozitě“ (s. 87), protože „meta-

fora trhu ... zdůrazňuje možnost volby, ale neosvětluje ty sociální faktory, které volby ovlivňují“ (s. 157, 113). Pro „nové paradigma“ studia religiozity, jak teorii racionální volby a podobné přístupy nazval S. Warner, přitom jde o citelnou ránu, protože autorem těchto výroků není nikdo méně významný než princetonský sociolog Robert Wuthnow, hlavní postava empirických výzkumů religiozity ve Spojených státech. Počínaje ranými studii kalifornských náboženských hledačů ze sedmdesátých let, tento autor stačil napsat dvě desítky zásadních knih o proměnách moderního amerického náboženství; jejich většina je založena na vlastních kvantitativních výzkumech – například recenzovaná kniha se opírá o výsledky třinácti šetření, z nichž sedm Wuthnow řídil. Interpretace těchto výzkumů by ale byla nedostatečná, neměla-li by ještě jeden zdroj: stovku kvalitativních rozhovorů umožňujících hlubší porozumění kvantitativním šetřením. Výsledkem tohoto snažení – které nadto NEvyžadovalo sebrání nových dat – je další brilantní příspěvek k poznání současné religiozity ve Spojených státech a, jak jsme viděli, „mimoděčně“ i k teoretickým diskusím v sociologii náboženství.

Američtí sociologové dlouho zkoumali především generaci poválečných *baby boomers*, Wuthnow však správně soudí, že ta už je *passé*. 51 procent dospělé populace ve Spojených státech v roce 2002 tvořili lidé, jimž v letech 1998–2002 bylo 21 až 45 let, tzv. Generace X, jejíž výzkum byl dlouho zanedbáván nebo odbýván obecnými soudy bez opory v datech, také proto že na rozdíl od předcházející generace nevykazovala takovou divergenci vůči svým předchůdcům a vnitřní homogenitu. Její nástup je však nezadržitelný a v náboženské oblasti jej sleduje právě recenzovaná kniha, široce rozpřažená už tím, že autor kontextualizuje religijní proměny vzhledem k základním demografickým trendům. Alespoň ve Spojených státech, kde je více než devadesátiprocentní podíl věří-